

ПИВОВАРОВ В. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Інститут прокуратури
та кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого)

ГУЛАТКАН Т. В.,

студентка 5 курсу
(Інститут прокуратури
та кримінальної юстиції
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.9

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ «БІЛОКОМІРЦЕВОЇ» ТА КОРПОРАТИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті досліджено основні підходи до розуміння поняття «білокомірцева» злочинність, а також кримінологічні аспекти «білокомірцевих» та корпоративних злочинів. Проаналізовано розбіжності теорій корпоративних і «білокомірцевих» злочинів.

Ключові слова: «білокомірцева» злочинність, корпоративна злочинність, корпорація, економічна злочинність.

В статье исследованы основные подходы к пониманию понятия «беловоротничковая» преступность, а также криминологические аспекты «беловоротничковых» и корпоративных преступлений. Проанализированы разногласия теорий «беловоротничковой» и корпоративной преступности.

Ключевые слова: «беловоротничковая» преступность, корпоративная преступность, корпорация, экономическая преступность.

The article explores the main approaches to understanding the concept of “white-collar crime”, as well as criminological aspects of “white-collar” and corporate crimes. The disagreements of the theories of “white-collar” and corporate crime were analyzed.

Key words: “white-collar” crime, corporate crime, corporation, economic crime.

Вступ. Неоднозначність науково-практичного трактування та проблема первісної детермінації корпоративних та «білокомірцевих» злочинів стали темами наукових дебатів серед вчених – кримінологів, криміналістів, соціологів тощо. Вплив «білокомірцевої» злочинності на суспільство зростає з кожним днем. Хоча в конструктивному вираженні закони, які описують «білокомірцеві» злочини, багато в чому схожі на інші кримінальні закони, процедури для їх реалізації часто є більш повільними та менш ефективними. Крім того, як зазначає норвезький вчений Вільгельм Обер, закони, які забороняють «білокомірцеву» злочинність,

не завжди відповідають звичаям суспільства, особливо, коли громадяни не сприймають себе особами (жертвами – *В. П., Т. Г.*), що зазнають прямий збиток внаслідок, наприклад, такого явища, як маніпуляція цінами [1].

Явища «білокомірцевої» та корпоративної злочинності досліджувалися здебільшого зарубіжними вченими, зокрема, М.Л. Бенсоном, П. Грабоскі, Д.В. Каменським, Р. Квінні, В. Обером, Д.Я. Пастернаком, Б.К. Пейном, Е.Х. Сатерлендом, С.С. Сімпсоном, Р. Томасіком та ін. У вітчизняній науковій літературі висвітлені лише окремі питання кримінальної відповідальності юридичних осіб, що не мають системного характеру.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження понять «корпоративна злочинність» та «білокомірцева злочинність», виокремлення їх видів, а також вирішення питання співвідношення «білокомірцевої» та корпоративної злочинності в сучасності.

Результати дослідження. У 1939 р. відомий американський соціолог і кримінолог Е. Сатерленд видав серію праць про т. зв. «білих комірців», у якій доводив нову для того часу думку: злочинність не є суто прерогативою бідних мешканців глухих районів. Науковець вважав, що вчинення злочинів вже давно стало частиною корпоративної культури ділового суспільства. Він підрахував, що із 70 найбільших американських компаній майже кожна хоча б раз була визнана винною в суді. 2 з таких 70 корпорацій визнавалися винними більше 50 разів, причому обвинувачення включали як фінансове шахрайство, так і рекламу, що вводить споживача в оману. В середньому на кожну компанію реєструвалося приблизно 14 обвинувачень у здійсненні правопорушень. Спираючись на такі факти, Е. Сатерленд під час виступу перед Американським соціологічним товариством закликав вирізняти вищевказані діяння як злочин, скоєний особою з поважним та високим соціальним статусом у процесі своєї діяльності [2, с. 46].

У своїх ранніх роботах Е. Сатерленд підкреслював вплив «білокомірцевої» злочинності на окремих осіб, корпорації та суспільство в цілому, стверджуючи, що фінансовий збиток від «білокомірцевих» злочинів «виявляється в кілька разів більшим, ніж шкода, яку завдають усіма іншими видами злочинів». Однак цей фінансовий збиток, незважаючи на його виняткові і вражаючі розміри, не настільки серйозний, як похідна від подібних правопорушень шкода, що завдається суспільним відносинам. Так, із цього приводу Е. Сатерленд писав: «Злочини білих комірців пов'язані з обманом довіри, і тому ведуть до появи недовіри, а це знижує моральні цінності в суспільстві і сприяє соціальній дезорганізації». Спостерігається нібито подвійна реакція суспільства на «білокомірцеві» злочини. З одного боку, громадськість не сприймає характер неправомірних дій «білих комірців» як злочинний через відсутність жертв у звичайному побутовому розумінні. З іншого боку, якщо такі діяння і сприймалися як злочини, то їх небезпека нівелювалася суспільством з огляду на їх ненасильницький характер.

Найбільш серйозними злочинами, за думкою Е. Сатерленда, були порушення антитрестівського законодавства (антимонопольне законодавство США на початку ХХ ст. – *В. П., Т. Г.*), незаконне скорочення виробничих показників, надання занижених відомостей про отримані прибутки, порушення патентного права, прав на торгові марки та авторських прав, недостовірне рекламування товарів, нечесні махінації щодо профспілок, фінансові маніпуляції (включаючи хабарництво, здирництво під час встановлення заробітної плати і привілеїв, неправомірне витрачання фондів корпорації), недотримання правил техніки безпеки, а також порушення особливих правил функціонування у воєнний час [2, с. 51].

Думки і висновки Е. Сатерленда стали серйозним поштовхом для розвитку наукової кримінологічної думки другої половини ХХ ст. Саме вони визначили початковий напрямок досліджень «білокомірцевих» злочинів, виступили вказівкою на екстериторіальний характер даного явища, обґрунтували закономірності масового вчинення «білокомірцевих» злочинів не тільки на території США, але й у загальносвітових масштабах. Так, п'ятий Конгрес ООН з попередження злочинності і поведінки з правопорушниками (1975 р., Женева) відніс злочинність «білих комірців» до числа найбільш небезпечних видів злочинності, що є своєрідною «формою бізнесу». На думку експертів цього конгресу, така злочинність здійснюється

з метою економічної вигоди і зв'язується з деякими видами комерції, промисловості та торгівлі, з певною формою організації; використовує або зловживає законними формами і методами управління справами. Особи, які беруть участь у вчиненні цих злочинів, мають відносно високе соціальне становище та/або наділені політичною владою [3, с. 7–8].

Внаслідок історично обумовлених економічних, геополітичних змін характеру проявів «білокомірцевої» злочинності змінювалися і підходи до її визначення. Слід підкреслити, що поступово, однак неухильно, акцент у пропонованих раніше дефініціях змістився з ознак особи злочинця до безпосереднього розуміння, сприйняття змісту протиправного суспільного явища. Так, у щорічному звіті Генерального прокурора США за 1983 р. «білокомірцевий» злочин був визначений як сукупність незаконних дій, що поєднані з обманом та приховуванням, однак не із застосуванням насильства, та спрямований на: одержання грошей, майна чи послуг, уникнення матеріальних зобов'язань, забезпечення ділових чи професійних переваг. У наукових дискусіях погляди Е. Сатерленда активно обговорювалися, виникали принципові наукові суперечки. Так, дослідники М. Кліннард та Р. Квінні розділили «білокомірцеві» злочини на професійну та корпоративну злочинність [1]. Дослідники Вілер і Ротман стверджували, що грань між корпоративною та професійною злочинністю практично неможливо провести, і наведена біполярна відмінність є нестійкою [4, с. 1404].

Вважаємо, що організаційно-управлінські аспекти «білокомірцевих» та корпоративних злочинів вказують на те, що більш правильною концептуалізацією, яка на рівні дефініції має застосовуватися в цій галузі, є корпоративна злочинність. За основу можемо взяти чотирьохланкову *типологію корпоративної злочинності*. Вона характеризує корпоративну злочинність як таку, що включає:

- 1) злочин, вчинений корпорацією для власної користі;
- 2) злочин, вчинений агентами або контролерами корпорації на користь цієї корпорації;
- 3) злочин проти корпорації, але на користь іншої корпорації;
- 4) злочин проти корпорації на користь своїх агентів або контролерів [1].

Для альтернативного порівняння, науковець Д. Неклен акцентує на тому, що Е. Сатерленд осмислює «білокомірцевий» злочин як такий, що лежить на перетині трьох сфер:

- 1) злочинів людей високого статусу;
- 2) злочинів на користь організацій;
- 3) злочинів проти організацій [5, с. 81].

Позиція Д. Неклена є відбиттям загального бачення концепції «білокомірцевої» злочинності і водночас пропонує включення до цього явища злочинів людей високого статусу. Розуміємо, що площина цього питання лежить на перетині із корупційною діяльністю.

Корпоративна злочинність є підмножиною більш широкої концепції «білокомірцевих» злочинів, які збігаються з вищезгаданою типологією корпоративної злочинності (особливо в її другій та четвертій категоріях). Проте Е. Сатерленд стверджував, що «білокомірцевий» злочин слід розглядати як злочин, здійснений особою з гарною репутацією та високим статусом під час обіймання нею посад [1]. У цій площині слід розглядати сучасні перспективи і напрями досліджень.

Торкаючись проблеми детермінації, зазначимо, що істотну проблему становить різниця гносеологічного розуміння професійних злочинів та корпоративних злочинів. Теоретичні спроби пояснити причини «білокомірцевих» злочинів або корпоративної злочинності виявилися складними, коли поєднувалися різні форми поведінки. Наразі у зарубіжній науковій літературі набагато більше уваги приділяється корпоративній злочинності, ніж професійній. Можливо, це пов'язане з тим, що в багатьох відносинах організаційна або корпоративна злочинність «поглинає» професійну злочинність, оскільки професійна злочинність, як правило, здійснюється в рамках організації. З цієї ж причини Вілер та Ротман бачили організацію як знаряддя, яке використовується для здійснення злочину [4, с. 1406]. Цей підхід не підтриманий наразі вітчизняними вченими. Традиційно професійна злочинність сприймається як злочини «диких» професіоналів – карманників, домушників і т. п.

У даному контексті слід звернути увагу на висновки науковців М. Клінарда та П. Йегера. Вони вважають, що корпоративна злочинність, звичайно, є «білокомірцевим» злочинном, але вона має особливий тип. Корпоративна злочинність – це фактично організована злочинність, що виникає в контексті складних і різноманітних наборів структурованих відносин та взаємозв'язків між радами директорів, керівниками і менеджерами, з одного боку, і між материнською корпорацією, корпоративними підрозділами та дочірніми компаніями з іншого [6, с. 106]. Таким чином, *корпоративна злочинність* – це більше, ніж кримінальна поведінка окремої людини, вона передбачає дії, які виникли внаслідок колективної поведінки або поведінки груп людей.

Отже, через півстоліття після публікації праці Е. Сатерленда щодо «білокомірцевої» злочинності поняття корпоративної злочинності отримало тенденцію до більш широкого трактування. Концентрується увага на тому, що ці злочини слід відрізняти від професійних злочинів, вчинених членами групи з високим статусом. За прикладом Е. Сатерленда та його послідовників М. Клінарда і П. Йегера, (1979 р.) концепція «корпоративної злочинності» почала широко використовуватися в американських кримінологічних колах у середині 1970-х рр., можливо, у зв'язку з ростом панування корпорацій у суспільстві [6, с. 106].

Надалі поняття «білокомірцевої» злочинності продовжує трансформуватися, і до середини 1980-х рр. в кримінологічній літературі воно все частіше почало звучати в контексті досліджень економічної злочинності і її складових частин – службових злочинів. Так, німецький кримінолог Г.Й. Шнайдер вказує, що до числа службових злочинів входять «всі правопорушення, що здійснюються в процесі виконання службових функцій: невинуватна комерціалізація медичного обслуговування (наприклад, проведення непотрібних хірургічних операцій за навмисне неточно поставленими діагнозами, перевитрата медичних інструментів і апаратури, призначення непотрібних медикаментів), виконання непотрібних робіт під час авторемонту, приписки невиконаних робіт, продаж старих продуктів (фруктів, м'яса, яєць) як свіжих або зіпсованих консервів, «накручування» зайвих кілометрів водіями таксі» [7, с. 44].

До речі, російський кримінолог В. Бурлаков критикує виділення в складі економічної злочинності групи службових злочинів із включенням у неї маси дрібних і малозначних правопорушень та вважає, що це – спроба перевести вектор суспільної уваги з систематичних масштабних злочинів, скоєних представниками великого і середнього бізнесу, самими підприємцями, на, хоч і численні, але вкрай несуттєві щодо матеріального збитку та суспільної небезпеки делікти простих найманих працівників [8]. Із цим важко не погодитися.

Проводячи одне з небагатьох великих емпіричних досліджень корпоративної злочинності, під час якого було проаналізовано явища корпоративної злочинності в 582 найбільших корпораціях державної власності в Америці, вчені дійшли до висновку, що «зростання визнання корпоративної злочинності було цілком природною відповіддю на соціальні сили, зокрема зростання суспільної стурбованості та знань про корпоративні правопорушення. Можливо, зростаюча зацікавленість злочинами цієї галузі бізнесу може бути пояснена різким збільшенням ролі, так і впливу основних корпорацій у сучасному американському суспільстві. Основні корпорації є найважливішими установами нашого суспільства, тому не дивно, що увага з боку громадськості та питання їх регулювання стають дедалі більшими» [6, с. 107].

Критика теорій корпоративних і «білокомірцевих» злочинів стала однією з основних особливостей сучасної літератури в цій галузі. Вважаємо, що це може бути пов'язано з невизначеністю і неточностями, які були притаманні ранній концептуалізації. Також ретроградний вплив вносить і домінуючий у кримінальному праві України принцип «суб'єктивного зобов'язання» (попри неспішні і не витребувані практикою зміни щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб). Проте, реалії життя останніх кількох десятиліть вказують вченим на реальність та недостатню дослідженість «білокомірцевої» і корпоративної злочинності. Наразі розуміння науковцями-кримінологами меж закону в боротьбі з корпоративною злочинністю і важливості організаційної культури та приватного управління

в корпорації значно просунулися. Однак це знання не обов'язково призводить до зменшення кількості таких злочинів.

У сучасній літературі підкреслюється, що можливості для вчинення корпоративних і «білокомірцевих» злочинів значно розширилися з початку XXI ст. Корпоративні та «білокомірцеві» злочинці також у змозі змінити свою «поведінку», реагуючи на зміну механізмів регулювання, аби забезпечити більш ефективні стратегії. Рух зверху вниз системи регулювання та зосередження на вирішенні конкретних питань призвели до створення більш ефективних стратегій і більш складних моделей і теорій корпоративної злочинної діяльності [9, с. 127].

На рівні роботи правоохоронних органів констатуємо, що глобальні можливості для корпоративних і «білокомірцевих» злочинів збільшилися зі стисненням простору і часу через легкість міжнародних поїздок і спілкування. Особи, які вчиняють такі злочини, як фінансове шахрайство, відмивання грошей, шахрайство з цінними паперами та ухилення від сплати податків, цілком спроможні використати цей транскордонний контекст у більшості видів корпоративної діяльності.

Це призвело до більшої кількості прикордонно-регуляторних дій, але ефективність їх завжди буде обмеженою, що свідчить про необхідність вжиття заходів громадського контролю, які мають бути впроваджені в рамках професійних співтовариств і юридичних осіб. Відносно низька ймовірність ефективного контролю корпоративних і «білокомірцевих» злочинів, які вчиняються за межами національних кордонів, безсумнівно, також сприяла зростанню числа таких злочинів [10, с. 121]. Дерегулювання загальносвітового ринку з 1980-х рр., найбільш імовірно, також слугувало розширенню можливостей корпоративної злочинності на ринках, що розвиваються.

Висновки. Теорія «білокомірцевої» злочинності суттєво зміцнилася в кримінологічній науці і переросла в теорію злочинності корпоративної. На сучасному етапі кримінологічна *теорія корпоративної злочинності* істотно впливає на наукові розробки соціально-психологічної природи симбіотичних форм економічної, службової, організованої та іншої злочинної діяльності, пов'язаної з соціальним статусом суб'єкта і його зайнятістю у певній сфері.

Проаналізувавши різні підходи до визначення та розуміння «білокомірцевої» злочинності, ми змушені констатувати наявність розбіжності в наукових позиціях через відсутність загальноприйнятих критеріїв віднесення злочинів до «білокомірцевих», що, у свою чергу, негативно відбивається на їх кримінологічній характеристиці. Очевидно, що однією з найбільш істотних методологічних проблем сучасного розуміння концепції корпоративної (раніше – «білокомірцевої») злочинності є неузгодженість теоретичних розробок, юридичного (нормативного) закріплення і практики правозастосування щодо протидії таким злочинам.

Сучасний акцент на нормативних та теоретичних питаннях є значним кроком уперед у вивченні корпоративної і «білокомірцевої» злочинності. З ростом інтересу до досліджень у галузі корпоративної і «білокомірцевої» злочинності слід започатковувати вужче сфокусовані дослідження, які стосуються конкретних видів злочинів і стратегій соціального контролю. Різноманітність і багатоваріантність кримінологічних підходів до проблеми злочинності корпорацій сприяє творчій та інноваційній діяльності в осмисленні цієї області. Також вбачається перспектива розробки ефективних стратегій боротьби правоохоронних структур із корпоративною злочинністю.

Список використаних джерел:

1. Roman Tomasic. From White-Collar to Corporate Crime and Beyond: The limits of law and theory. URL: https://www.researchgate.net/profile/Roman_Tomasic/publication/228198515_From_White_Collar_to_Corporate_Crime_and_Beyond_The_Limits_of_Law_and_Theory/links/540676280cf2c48563b2528b/From-White-Collar-to-Corporate-Crime-and-Beyond-The-Limits-of-Law-andTheory.pdf

2. Сатерленд Э.Х. Являются ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? Социология преступности. Современные буржуазные теории: Сборник статей / пер. с англ. / под ред. Б.С. Никифорова. М.: Прогресс, 1966. 368 с.
3. Изменения в формах и масштабах преступности – международной и внутригосударственной / Пятый Конгресс ООН по предупреждению преступлений и обращению с правонарушителями. Женева, 1975. 67 с.
4. Wheeler S., Rothman M.L. The Organization as Weapon in White-Collar Crime. Michigan Law Review. 1982. P. 1403–1426.
5. Nelken D. White-Collar Crime. Aldershot, Dartmouth Publishing Co Ltd. 1994. P. 74–110.
6. Clinard M.B. Yeager P.C. Illegal Corporate Behavior in Corporate and White Collar Crime: An Anthology. Anderson Publishing Company. 1995. P. 105–110.
7. Шнайдер Г.Й. Криминология / пер. с нем. Ю.А. Неподаев. М.: Издат. группа «Прогресс», 1994. 502 с.
8. Криминология – XX век / под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. 554 с.
9. Benson M.L., Simpson S.S. White Collar Crime: An Opportunity Perspective Criminology and Justice Studies. Routledge. 2009. 256 p.
10. Braithwaite J. White Collar Crime in G Geis. White-Collar Crime: Classic and Contemporary Views / R Meier, L Salinger. London. The Free Press. 1995. P. 116–141.

